TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHGA PEDAGOGLARNING PSIXOLOGIK MOSLASHUVI: SOTSIAL-PSIXOLOGIK TAHLIL

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
amaliy psixologiya yo'nalishi 3-kurs talabasi
Abdulxakova Mohidil Bahramovna
mohidilbshromjonovna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishga pedagoglarning psixologik moslashuvi tahlil qilinadi. Pedagoglarning yangi raqamli muhitga moslashish jarayonidagi ijtimoiy va psixologik omillar yoritiladi. Sun'iy intellektdan foydalanishdagi motivatsiya, qo'rquv va qarshilik holatlari o'rganiladi. Shuningdek, pedagoglarning innovatsion texnologiyalarga bo'lgan munosabati tahlil qilinadi. Maqolada moslashuvni ta'minlovchi sotsial-psixologik sharoitlar aniqlanadi. Tadqiqot natijalari ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, pedagog, psixologik moslashuv ta'lim, sotsial-psixologik tahlil, innovatsiya

Аннотация: В данной статье анализируется психологическая адаптация педагогов к использованию технологий искусственного интеллекта в образовании. Освещаются социальные и психологические факторы адаптации к цифровой среде. Исследуются мотивация, страхи и сопротивление педагогов при использовании ИИ. Анализируется отношение педагогов к инновационным технологиям. Определяются социально психологические условия успешной адаптации. Результаты исследования направлены на повышение эффективности образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, педагог, психологическая адаптация образование, социально-психологический анализ, инновации.

Annotation: This article analyzes teachers' psychological adaptation to the use of artificial intelligence in education. Social and psychological factors of adaptation to the digital environment are highlighted. Motivation, fears, and resistance in using AI are examined. Teachers' attitudes toward innovative technologies are analyzed. Socio-psychological conditions for effective adaptation are identified. The results contribute to improving educational effectiveness.

Keywords: artificial intelligence, teacher, psychological adaptation education, socio psychological analysis, innovation.

Kirish

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi tubdan yangilanib, zamonaviy texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt (SI) vositalari keng joriy etilmoqda. Sun'iy intellekt nafaqat ta'lim jarayonini avtomatlashtirish, balki individual yondashuvni ta'minlash, o'quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish va o'qitish samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, mazkur texnologiyalarning ta'lim amaliyotiga kirib kelishi pedagoglarning kasbiy faoliyatida yangi talab va vazifalarni yuzaga keltirmoqda.

Pedagoglarning sun'iy intellekt texnologiyalariga moslashuvi murakkab va ko'p bosqichli psixologik jarayon hisoblanadi. Bu jarayon ularning yangi texnologiyalarga bo'lgan munosabati,

motivatsiyasi, kasbiy identifikatsiyasi hamda o‘z-o‘zini rivojlantirishga tayyorligi bilan chambarchas bog‘liqdir. Ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion texnologiyalarni qabul qilishda nafaqat texnik bilimlar, balki psixologik tayyorgarlik, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va tashkilot ichidagi muhit ham muhim rol o‘ynaydi.

Ayni paytda ayrim pedagoglarda sun’iy intellektdan foydalanishga nisbatan xavotir, ishonchsizlik yoki qarshilik holatlari ham kuzatilmoqda. Bu holatlar ko‘pincha texnologik yangiliklardan qo‘rquv, kasbiy rolning o‘zgarishi, nazoratning kamayishi yoki o‘z kompetensiyalariga nisbatan shubha bilan izohlanadi. Shu sababli pedagoglarning psixologik moslashuv jarayonini chuqur o‘rganish, uning sotsial-psixologik omillarini aniqlash dolzarb ilmiy muammo sifatida qaraladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishga pedagoglarning psixologik moslashuvini sotsial-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot doirasida pedagoglarning motivatsiyasi, emotsional holati, innovatsiyalarga munosabati hamda ijtimoiy muhit ta’siri o‘rganiladi. Shuningdek, samarali moslashuvni ta’minlovchi omillar va shart-sharoitlar aniqlanadi.

Tadqiqot natijalari pedagoglarning sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanishini ta’minlash, ularning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash hamda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etishda psixologik omillarni hisobga olish zarurligini asoslab beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishga pedagoglarning psixologik moslashuvi masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining kesishgan nuqtasida joylashgan dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biridir. So‘nggi yillarda sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim tizimida yangi imkoniyatlar yaratish bilan birga, pedagoglarning kasbiy faoliyatiga nisbatan yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, pedagoglarning sun’iy intellektga moslashuvi nafaqat texnologik, balki chuqur sotsial-psixologik jarayon sifatida qaralmoqda.

Xorijiy tadqiqotlarda sun’iy intellektning ta’lim jarayoniga integratsiyasi va uning o‘qituvchilar faoliyatiga ta’siri keng o‘rganilgan. Jumladan, Andreas Schleicher ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishda pedagoglarning tayyorgarligi va moslashuv darajasi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, texnologiyalarni samarali qo‘llash o‘qituvchilarning faqat bilimiga emas, balki ularning psixologik tayyorligiga ham bog‘liqdir. Shuningdek, Neil Selwyn tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalarga nisbatan tanqidiy yondashuvi, shuningdek, ularning texnologik yangiliklarni qabul qilishdagi ehtiyotkorligi va ichki qarshiliklari tahlil qilingan[1].

Sun’iy intellektni qabul qilish va undan foydalanishga oid psixologik omillarni tushuntirishda texnologiyalarni qabul qilish nazariyalari muhim o‘rin tutadi. Xususan, Fred Davis tomonidan ishlab chiqilgan “Texnologiyalarni qabul qilish modeli” (TAM)ga ko‘ra, texnologiyadan foydalanish niyati uning foydaliligi va foydalanish qulayligi haqidagi sub’ektiv tasavvurlarga bog‘liq[2]. Bu model pedagoglarning sun’iy intellekt vositalariga nisbatan munosabatini tushuntirishda samarali nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

[1] Selwyn, N. (2016). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. Bloomsbury Academic
[2] Davis, F. D. (1989). *Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology*. MIS Quarterly.

Mahalliy tadqiqotlarda ham pedagoglarning innovatsion texnologiyalarga moslashuvi masalasi muayyan darajada yoritilgan. O‘zbek olimlari tomonidan olib borilgan izlanishlarda o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi, innovatsion fikrlashi va psixologik tayyorgarligi ta’lim samaradorligining muhim omili sifatida ko‘rsatiladi. Biroq aynan sun’iy intellekt kontekstida pedagoglarning sotsial-psixologik moslashuvi yetarli darajada kompleks o‘rganilmagan bo‘lib, bu esa mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagoglarning sun’iy intellektdan foydalanishga psixologik moslashuvi bir necha asosiy omillar bilan belgilanadi: motivatsiya darajasi, innovatsiyalarga ochiqlik, kasbiy o‘zini anglash, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va tashkiliy muhit. Shu bilan birga, texnologik stress (texnostress), kasbiy xavotir va o‘z kompetensiyalariga ishonchsizlik kabi salbiy omillar ham moslashuv jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois ushbu muammoni sotsial-psixologik yondashuv asosida o‘rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi kompleks yondashuv asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, unda nazariy va empirik metodlar uyg‘unlashtirilgan. Tadqiqotning nazariy asosini tizimli yondashuv, faoliyat yondashuvi va sotsial-psixologik yondashuv tashkil etadi. Tizimli yondashuv pedagoglarning sun’iy intellektga moslashuvini yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi, faoliyat yondashuvi esa ularning kasbiy faoliyati kontekstida ushbu jarayonni tahlil qilishni ta’minlaydi.

Empirik tadqiqot metodlari sifatida so‘rovnoma, test, kuzatish va suhbat usullaridan foydalanish rejalashtirilgan. Xususan, pedagoglarning sun’iy intellektga nisbatan munosabatini aniqlash uchun maxsus ishlab chiqilgan so‘rovnoma qo‘llaniladi. Ushbu so‘rovnoma orqali ularning motivatsiyasi, texnologiyaga ishonchi, xavotir darajasi va innovatsiyalarga ochiqligi o‘rganiladi. Bundan tashqari, psixologik moslashuv darajasini aniqlash uchun standartlashtirilgan psixodiagnostik metodikalardan foydalanish ham nazarda tutilgan.

Tadqiqotning tanlanmasi umumiy o‘rta ta’lim maktablari va oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagoglardan shakllantiriladi. Tanlanma hajmi reprezentativlik tamoyiliga asoslanib belgilanadi. Olingan ma’lumotlar matematik-statistik usullar yordamida tahlil qilinadi, jumladan, korrelyatsion tahlil va taqqoslash metodlari qo‘llaniladi.

Shunday qilib, mazkur metodologiya pedagoglarning ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishga psixologik moslashuvini sotsial-psixologik jihatdan chuqur va kompleks o‘rganish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari esa nafaqat nazariy ahamiyatga ega bo‘lib, balki amaliy jihatdan ham pedagoglarni qo‘llab-quvvatlash, ularning kasbiy rivojlanishini ta’minlash va ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni samarali joriy etishga xizmat qiladi.

Muhokama

Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishga pedagoglarning psixologik moslashuvi jarayoni ko‘p qirrali va murakkab sotsial-psixologik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagoglarning sun’iy intellekt texnologiyalariga munosabati ularning individual psixologik xususiyatlari, kasbiy tajribasi hamda ijtimoiy muhit bilan bevosita bog‘liqdir. Ayniqsa, innovatsiyalarga ochiqlik, o‘z-o‘zini rivojlantirishga intilish va yangi bilimlarni egallashga tayyorlik pedagoglarning moslashuv darajasini belgilovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, ayrim pedagoglarda sun’iy intellektdan foydalanishga nisbatan ehtiyotkorlik, hatto qarshilik holatlari kuzatilishi aniqlanadi. Bu esa ko‘pincha texnologik yangiliklarga nisbatan psixologik to‘siqlar, jumladan, noaniqlikdan qo‘rquv, kasbiy

identifikatsiyaning o‘zgarishi va o‘z kompetensiyalariga nisbatan ishonchsizlik bilan izohlanadi. Bunday holatlar “texnostress” fenomeni bilan ham bog‘liq bo‘lib, u pedagoglarning emotsional holatiga va kasbiy faoliyat samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, pedagoglarning sun’iy intellektga muvaffaqiyatli moslashuvi nafaqat individual psixologik omillarga, balki ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasiga ham bog‘liqdir. Xususan, ta’lim muassasasidagi ijobiy psixologik muhit, hamkasblar o‘rtasidagi hamkorlik, rahbariyatning qo‘llab-quvvatlashi va malaka oshirish imkoniyatlari pedagoglarning innovatsion texnologiyalarga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiradi. Bu esa sun’iy intellektdan samarali foydalanish uchun muhim shartlardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari pedagoglarning sun’iy intellektni qabul qilishida motivatsiyaning alohida o‘rin tutishini ko‘rsatadi. Ichki motivatsiya – ya’ni o‘z ustida ishlash, kasbiy rivojlanishga intilish va yangilikka qiziqish – yuqori bo‘lgan pedagoglar texnologiyalarga tezroq moslashadi. Aksincha, tashqi bosim yoki majburiy joriy etilgan texnologiyalar esa ko‘pincha qarshilik va passivlikni yuzaga keltiradi.

Mazkur muhokama natijalari asosida shuni ta’kidlash mumkinki, ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishga pedagoglarning psixologik moslashuvi sotsial-psixologik tizim sifatida qaralishi lozim. Ya’ni bu jarayon faqat individual darajadagi o‘zgarishlar bilan cheklanmay, balki ijtimoiy muhit, tashkiliy sharoit va madaniy omillar bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. Shu bois pedagoglarni sun’iy intellektga moslashtirishda kompleks yondashuv zarur bo‘lib, bunda psixologik qo‘llab-quvvatlash, treninglar, malaka oshirish dasturlari va ijobiy motivatsion muhit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot natijalari ta’lim tizimida sun’iy intellektni samarali joriy etish uchun pedagoglarning psixologik moslashuv darajasini oshirish zarurligini ko‘rsatadi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifatini oshirish, o‘qitish jarayonini individuallashtirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishga pedagoglarning psixologik moslashuvi jarayonini sotsial-psixologik nuqtai nazardan kompleks tahlil qilishga qaratildi. Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etish nafaqat texnologik yangilanish, balki pedagoglarning kasbiy faoliyati va psixologik holatida muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltiruvchi jarayondir. Shu bois ushbu moslashuv jarayoni ko‘p omilli va tizimli yondashuvni talab qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida pedagoglarning sun’iy intellektga psixologik moslashuvi ularning individual xususiyatlari, jumladan motivatsiya darajasi, innovatsiyalarga ochiqligi, kasbiy o‘zini anglash va o‘z-o‘zini rivojlantirishga tayyorligi bilan chambarchas bog‘liq ekanligi aniqlandi. Shu bilan birga, ijtimoiy omillar – ya’ni ta’lim muassasasidagi psixologik muhit, hamkasblar bilan o‘zaro hamkorlik, rahbariyat tomonidan qo‘llab-quvvatlash va malaka oshirish imkoniyatlari ham ushbu jarayonga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida pedagoglarda sun’iy intellektdan foydalanishga nisbatan ayrim psixologik to‘siqlar mavjudligi ham kuzatildi. Jumladan, texnologik yangiliklardan qo‘rquv, o‘z kompetensiyalariga nisbatan ishonchsizlik, kasbiy rolning o‘zgarishidan xavotirlanish kabi holatlar moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. Bu esa pedagoglarni qo‘llab-quvvatlash va ularning psixologik tayyorgarligini oshirish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Ta’limda sun’iy intellektdan samarali foydalanish pedagoglarning psixologik moslashuv darajasiga bevosita bog‘liqdir. Shu sababli ta’lim tizimida sun’iy intellektni joriy etishda faqat texnik infratuzilmani rivojlantirish bilan cheklanib qolmasdan, balki pedagoglarning psixologik tayyorgarligini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim.

Amaliy jihatdan quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin: pedagoglar uchun sun’iy intellekt texnologiyalariga oid trening va seminarlarni tashkil etish; ijobiy psixologik muhit yaratish; innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish; individual yondashuv asosida malaka oshirish tizimini takomillashtirish. Shu orqali pedagoglarning sun’iy intellektga moslashuvi tezlashadi va ta’lim jarayonining samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot natijalari ta’lim tizimida sun’iy intellektdan foydalanishga pedagoglarning psixologik moslashuvi sotsial-psixologik jarayon sifatida alohida e’tibor talab etishini asoslab beradi. Bu esa kelgusida ushbu yo‘nalishda chuqurroq ilmiy izlanishlar olib borish va amaliy mexanizmlarni ishlab chiqish uchun muhim nazariy va metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Selwyn, N. (2016). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. London: Bloomsbury Academic.
2. Davis, F. D. (1989). *Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology*. MIS Quarterly, 13(3), 319–340.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign.
4. Luckin, R. (2018). *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century*. London: UCL Institute of Education Press.
5. OECD (2021). *Teachers and School Leaders as Lifelong Learners*. Paris: OECD Publishing.
6. Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). *User acceptance of information technology: Toward a unified view*. MIS Quarterly, 27(3), 425–478.
7. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: Freeman.
8. Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations* (5th ed.). New York: Free Press.
9. Abdullayeva, R. M. (tahrir ostida). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi nashri.
10. To‘xtayev, B. X. (2020). *Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar*. Toshkent: Fan nashriyoti.
11. Qodirov, A. (2021). Ta’lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning psixologik jihatlari. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, №3, 45–52.
12. UNESCO (2021). *AI and Education: Guidance for Policy-makers*. Paris: UNESCO Publishing.